

**TARJIMASHUNOSLIKDA RANGLAR TARJIMASIGA NAZARIY
YONDASHUVLAR VA ULARNING O'ZBEK BADIY TARJIMASIDA
NAMOYON BO'LISHI (SHEKSPIRNING "HAMLET" ASARI M.
SHAYXZODA TARJIMASI ASOSIDA)**

Soyibova Dilafruz Noryigit qizi

O'zDJTU Tarjimonlik fakulteti

Amaliy Tarjima kafedrasi o'qituvchisi

dilafruzsoyibovaa@gmail.com

Annotatsiya: Tezisdan tarjimashunoslikda ranglar tarjimasiga oid nazariy yondashuvlar tizimlashtiriladi: Berlin–Kay nazariyasi, xorijiy, rus va o'zbek tadqiqotlari sharhlanadi, rang atamalarini tarjima qilish strategiyalari (so'zma-so'z tarjima, abstraktlik darajasini o'zgartirish, tushirib qoldirish, tasviriy tarjima) ko'rsatiladi. Nazariy qoidalar Maqsud Shayxzodaning "Hamlet" tarjimasidagi *solemn black* va *russet* birliklari misolida sinab ko'riladi. Tahlil asosiy rang atamasi (*black*) so'zma-so'z saqlanib, ramziy ma'nosi ochiqalashtirilganini, asosiy bo'lmagan atama (*russet*) esa she'riy leksema bilan almashtirilganini ko'rsatdi: rang ma'lumoti o'zgargan, badiiy obraz esa saqlangan.

Kalit so'zlar: rang bildiruvchi leksika; ranglar tarjimasini nazariyasi; Berlin–Kay nazariyasi; tarjima strategiyasi; o'zbek badiiy tarjimasini; Shayxzoda.

**Теоретические подходы к переводу цветообозначений в
переводоведении и их проявление в узбекском художественном
переводе (на основе перевода «гамлета» шекспира, выполненного м.
шайхзодой)**

Аннотация. В тезисах систематизируются теоретические подходы к переводу цветообозначений в переводоведении: рассматриваются теория Б. Берлина и П. Кея, зарубежные, русские и узбекские исследования, описываются переводческие стратегии (буквальный перевод, изменение уровня абстракции, опущение, описательный перевод). Теоретические положения апробируются на примере цветообозначений *solemn black* и *russet* в переводе «Гамлета» Максуда Шайхзоды. Анализ показал, что основное цветообозначение *black* передано буквально с экспликацией символического значения («траур»), а неосновное *russet* заменено поэтической лексемой: цветовая информация изменилась, художественный образ сохранён.

Ключевые слова: цветообозначение; теория перевода цветообозначений; теория Берлина и Кея; переводческая стратегия; узбекский художественный перевод; Шайхзода.

Theoretical approaches to the translation of colour terms in translation studies and their manifestation in uzbek literary translation (based on m. Shaykhzoda's translation of shakespeare's hamlet)

Abstract. The paper systematises theoretical approaches to the translation of colour terms in translation studies: it reviews Berlin and Kay's theory and foreign, Russian and Uzbek research, and outlines translation strategies (literal translation, change of abstraction level, omission, descriptive translation). These theoretical points are tested on the colour terms *solemn black* and *russet* in Maqsdud Shaykhzoda's translation of *Hamlet*. The analysis shows that the basic term *black* is rendered literally with its symbolic meaning of mourning made explicit, while the non-basic term *russet* is replaced by a poetic lexeme: the colour information changes, but the artistic image is preserved.

Keywords: colour terms; theory of colour-term translation; Berlin–Kay theory; translation strategy; Uzbek literary translation; Shaykhzoda.

Kirish

Rang bildiruvchi leksika badiiy tarjimada alohida qiyinchilik tug'diradi: rang nomi bir tomondan predmetning tashqi belgisini, ikkinchi tomondan ramziy, madaniy va hissiy ma'nolarni ifodalaydi. Shekspir asarlarida rang leksikasi obraz yaratishning muhim vositalaridan biri bo'lib, uning o'zbek tiliga tarjimasi tarjima strategiyalari nuqtai nazaridan alohida o'rganishni talab qiladi. Maqsdud Shayxzoda "Hamlet"ni ikki marta, 1940 va 1948-yillarda she'riy shaklda tarjima qilgan (Ahmedova). Ishning maqsadi — rang atamallari tarjimasining nazariy asoslarini sharhlash va Shayxzoda tarjimasidagi *solemn black* hamda *russet* birliklarining berilish usullarini tahlil qilishdir.

1. Nazariy asoslar

Berlin–Kay nazariyasi. Rang atamallarini tillararo o'rganishdagi asosiy nazariya B. Berlin va P. Kay (1969) tomonidan yaratilgan. Mualliflar 20 ta til so'zlovchilari ishtirokidagi tajriba va yana 78 ta tilning yozma manbalari asosida o'n bitta "asosiy rang atamasi"ni (oq, qora, qizil, yashil, sariq, ko'k, jigarrang, binafsha, pushti, to'q sariq, kulrang) ajratdilar va tillarda rang atamallari muayyan tartibda — oq/qora, qizil, yashil yoki sariq, ko'k, jigarrang, so'ngra qolgan ranglar

— paydo bo'lishini ko'rsatdilar. Shu sababli tillardagi asosiy rang atamaları soni ikkitadan o'n bittagacha farq qiladi. Nazariya keyinchalik 110 ta tilni qamragan "World Color Survey" ma'lumotlari asosida aniqlashtirildi (Kay & Maffi, 1999). Tarjima uchun xulosa shuki, asosiy atamalar (*black*) tillararo nisbatan oson mos keladi, asosiy bo'lmagan atamalar (*russet*, *scarlet*) esa ekvivalent topishda qiyinchilik tug'diradi.

Xorijiy tadqiqotlar. Stanley–Thorne (2003) rang atamalarining soni va mazmuni tillarda farq qilishi tarjimonlar uchun muammo ekanini ko'rsatgan. Uskula ingliz tilidan estoncha tarjima misolida to'rt strategiyani ajratadi: so'zma-so'z tarjima, abstraktlik darajasini o'zgartirish (giponimiya), ma'lumotni o'zgartirish yoki tushirib qoldirish (*omission*) va tasviriy tarjima. Williams (2014) rang atamalarining lug'atlarda izohlanishini, Hamilton (2016) esa ranglarning ko'chma va metaforik ma'nolarini o'rgangan. Golda va hammualliflar oltita asosiy rangni (*white*, *black*, *red*, *green*, *yellow*, *blue*) beshta tilda qiyoslab, rangning madaniy-semantik tabiatini ko'rsatgan. Wang, Lv va Tian (2026) rang tarjimasini matn janriga bog'liqligini, badiiy matnda ramziy ma'no ustun bo'lishini ta'kidlaydi.

Rus tarjimashunosligi. N. V. Timko (2011) ingliz tilidan rus tiliga rang atamaları tarjimasining lingvokulturologik jihatlarini badiiy matnlar misolida ochib bergan; E. A. Gorn (2014) nomzodlik dissertatsiyasida zamonaviy ingliz adabiyoti materialida rang atamalarini ingliz va rus tillari qiyosida tarjima aspektida tadqiq etgan. A. A. Gorjaya P. B. Shelli she'rlarining K. D. Balmont tarjimalaridagi 153 ta rang birligini tahlil qilib, xromatik atamalar asosan tushirib qoldirish (30 %), so'zma-so'z tarjima (28 %) va remetaforizatsiya (7 %) orqali, axromatik atamalar esa ko'proq so'zma-so'z tarjima (27 %) va tushirib qoldirish (17 %) orqali berilganini aniqlagan.

O'zbek tarjimashunosligi. G. S. Kabilova (2025) ingliz va o'zbek tillaridagi rangga oid frazeologizmlarning tarjimaviy ekvivalentlarini semantik va pragmatik yondashuv asosida o'rgangan. Shekspir asarlarining o'zbekcha badiiy tarjimalarida rang atamalarining berilishi esa keng qamrovda tadqiq etilmagan; bu mazkur ishning dolzarbligini belgilaydi.

2. Amaliy tahlil: Shayxzoda tarjimasida *solemn black* va *russet*

Tahlilda Uskula strategiyalari, Berlin–Kay bo'yicha asosiy va asosiy bo'lmagan atamalar farqi hamda Gorjaya qo'llagan transformatsiyalar (so'zma-so'z tarjima, tushirib qoldirish, almashtirish, ochiqashtirish) asos qilib olindi.

1-misol. "Hamlet", I parda, 2-sahna:

“Nor customary suits of solemn black, / Nor windy suspiration of forced breath” — “Qora motam libosimning o‘zi emas, majburan chiqarilgan og‘ir nafaslarim emas.”

Black — Berlin–Kay tizimidagi asosiy atama, o‘zbekcha *qora* ham asosiy atama bo‘lgani uchun to‘g‘ridan-to‘g‘ri ekvivalent mavjud. Shayxzoda rangni so‘zma-so‘z (*qora*) saqlagan, ramziy ma‘noni esa *motam* so‘zini qo‘shib ochiqalashtirgan (ochiqalashtirish, *explicitation*). Shu bilan birga *customary* va *solemn* sifatlari alohida leksema bilan berilmagan, ularning ma‘nosi *motam* so‘ziga singdirilgan; bu she‘riy shakl talablari bilan bog‘liq kompensatsiya bo‘lishi mumkin. Natijada rangning ham denotativ (*qora libos*), ham konnotativ (*qayg‘u, motam*) ma‘nosi saqlangan.

2-misol. “Hamlet”, I parda, 1-sahna:

“But look, the morn in russet mantle clad” — *russet mantle* → “alvon libos”.

Russet — qizg‘ish-jigarrang tusni bildiruvchi asosiy bo‘lmagan atama. Jigarrang o‘zi Berlin–Kay tizimida nisbatan kech shakllanadigan atama ekanini hisobga olsak, uning nozik turini bir so‘z bilan berishning qiyinligi tushunarli. Shayxzoda uni arabcha-forscha ildizli, she‘riy-kitobiy uslubdagi *alvon* leksemasi bilan bergan; *mantle* esa umumiyroq *libos* so‘zi bilan almashtirilgan. Birinchidan, aniq rang ma‘lumoti (qizg‘ish-jigarrang) o‘zgargan: almashtirish va ma‘lumotni o‘zgartirish (*Uskula*) qo‘llangan, *alvonning* rang ma‘nosi aslyatdagi *russet* bilan aynan mos kelmaydi. Ikkinchidan, *mantle* → *libos* da abstraktlik darajasi oshgan (*generalizatsiya*). Uchinchidan, she‘riy leksema tong tasviriga yuksak uslub bergan, ya‘ni badiiy ta‘sir saqlangan va hatto kuchaygan (*moslashtirish*).

Ikki misol qiyoslansa, asosiy rang atamasi (*black*) so‘zma-so‘z saqlanib, faqat ramziy ma‘nosi ochiqalashtirilgan, asosiy bo‘lmagan atama (*russet*) esa almashtirilgan. Bu qonuniyat Berlin–Kay nazariyasiga mos va rus tarjimashunosligi natijalari (*Gorjaya*) bilan qisman mushtarak: asosiy ranglar ko‘proq so‘zma-so‘z beriladi, murakkab va she‘riy obrazlarda esa almashtirish, qayta metaforalash qo‘llaniladi.

Xulosa

Ko‘rib chiqilgan nazariy yondashuvlar rang atamalari tarjimasi tilning rang tizimi (Berlin–Kay), madaniy-ramziy ma‘no va matn janriga bog‘liq ekanini ko‘rsatadi. Tarjimada so‘zma-so‘z tarjima, abstraktlik darajasini o‘zgartirish, tushirib qoldirish va tasviriy tarjima strategiyalari qo‘llaniladi. Rus va o‘zbek tadqiqotlari tarjima transformatsiyalari va frazeologik ekvivalentlik masalalarini yoritgan, ammo Shekspir tarjimalaridagi rang leksikasi keng qamrovda

o'rganilmagan. Shayxzodaning "Hamlet" tarjimasidagi misollar nazariy qoidalarga mos keldi: asosiy atama *black* so'zma-so'z saqlanib, *motam* so'zi bilan ochiq lashtirilgan, asosiy bo'lmagan *russet* esa she'riy leksema bilan almashtirilib, rang ma'lumoti o'zgargan, badiiy obraz saqlangan. Natijalarni kengroq tekshirish uchun "Hamlet" va Shekspirning boshqa asarlaridagi rang birliklarini keyingi tadqiqotlarda tahlil qilish maqsadga muvofiq.

Adabiyotlar ro'yxati

1. Kabilova G. S. (2025). Ingliz va o'zbek tillarida rangga oid frazeologizmlarning tarjimaviy ekvivalentlari: semantik va pragmatik yondashuv. Zenodo, 134–139-b. <https://doi.org/10.5281/zenodo.15683115>
2. Shekspir V. Hamlet. M. Shayxzoda tarjimasi. Toshkent, O'zDavNashr, 1948-yil
3. Горжая А. А. Транслатологические особенности цветообозначений в сопоставлении поэтических текстов П. Б. Шелли на английском языке и К. Д. Бальмонта на русском // Гуманитарные и юридические исследования. С. 235–240.
4. Горн Е. А. Цветообозначения в художественном тексте на английском и русском языках в сопоставительно-переводческом аспекте (на материале современной английской литературы): дис. ... канд. филол. наук. СПб., 2014. 211 с.
5. Тимко Н. В. Лингвокультурологические аспекты перевода цветообозначений с английского языка на русский // Russian Journal of Linguistics (Вестник РУДН. Серия: Лингвистика). 2011. № 1. С. 24–32.
6. Berlin B., Kay P. (1969). *Basic Color Terms: Their Universality and Evolution*. Berkeley: University of California Press.
7. Golda P., Jedziniak A., Mezyk J., Ryszka J., Uchman T. *Colour Terms in Five Linguistic Images of the World: The Semantic Perspective*.
8. Kay P., Maffi L. (1999). Color appearance and the emergence and evolution of basic color lexicons. *American Anthropologist*, 101(4), 743–760.
9. Molans P. T. (2024). *Galician Colour Semantics: An Investigation of Basic Colour Terms*.
10. Stanley–Thorne (2003). *Colour Terms: A Problem for Translators*.
11. Uskula M. *Translation of Colour Terms: An Empirical Approach toward Word-Translation from English into Estonian*.
12. Williams K. (2014). *The Lexicographic Treatment of Color Terms*.